

показників уяви, оскільки у дітей експериментальної групи з'явилась тенденція до підвищення рівня її розвитку. Незначний ефект розвитку уяви пояснюється недостатньою кількістю часу відведеного на розвивальні вправи. Натомість у дітей, які перебували у контрольній групі і не були піддані формуючим впливам, розвиток уяви залишився на тому ж рівні.

Таким чином, розроблена нами система вправ для розвитку уяви молодшого школяра сприятиме розвитку уяви, оскільки після проведення занять у експериментальній групі показники діагностування уяви дещо покращилися у порівнянні з контрольною групою.

Список використаних джерел

1. Роменець А.В. Психологія творчості. /В.А.Роменець. – К.: Либідь, 2004. – 288 с.
2. Заика Е.В. Комплекс игр для развития воображения / Е. В. Заика // Вопросы психологии. – 1993. – №2. – с. 54-62.
3. Каптеров П.Ф. О природе детей: Избранное / О воображении детей. –М.: Издательский дом «Карпуз», 2005. – 288 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн – СПб.: Питер, 2008. – 713 с.
5. Святкова О. Развиваем творческие способности / О. Святкова - М.: Изд-во «Розовый слон», 2002. – 10 с.
6. Субботина Л.Ю. Развитие воображения детей / Л. Ю. Субботина – Ярославль: Академия развития, 2001. – 240 с.
7. Тітов І.Г. Творча уява молодшого школяра: її критерії та функції у навчальній діяльності / І. Г. Тітов // Обдарована дитина. – 2008. – № 10. – с. 56-60.

Токарев Д.В.

Тенденції світосприймання школярів підлітково-юнацького віку

Постановка проблеми. Нова реальність, сповнена глобальним зростанням технічного та інформаційного рівнів життя суспільства, невизначеністю та непрогнозованістю життєвої перспективи особистості на фоні тривалих емоційних навантажень, висуває все більш високі вимоги до психічного розвитку людини. У відкритому (трансформаційному) середовищі сучасного соціуму найменші впливи на перебіг особистісного становлення можуть спричиняти суттєві зміни генези буття. Означене зумовлює виняткову значущість вивчення психологічних аспектів світобачення, і зокрема – на етапі дорослішання.

Кризовий характер сучасного соціокультурного простору ускладнює тенденції особистісного становлення школярів підліткового та юнацького віку, що позначається на експресивних вимірах світосприймання. Задля уточнення даної тези нами було сплановане і виконане емпіричне

дослідження, що мало за мету визначення психологічних тенденцій світосприймання школярів підліткового та юнацького віку у несталих умовах сьогодення.

Викладення результатів емпіричного дослідження. Базою емпіричного дослідження було обрано Криворізьку Тернівську гімназію. Вибірку склали 102 гімназисти віком 10 – 17 років: 31 учень 5-го класу, 29 учнів 7-го та 22 учня 9-го класів, 20 учнів 11-го класу.

В якості психодіагностичного інструментарію була використана модифікована проєктивна методика спрямованої візуалізації (малювання) «Мої радості та страхи», що надає можливість означити експресивне забарвлення життєвого досвіду (ціннісні орієнтири) особистості.

Предметна область дослідження розгорталася передусім в особистісному плані, з точки зору відображення ціннісних орієнтацій як внутрішніх структур особистості, закріплених життєвим досвідом, і «переживанням відносин із середовищем» (Л.С.Виготський) як результату сприйнятих і оцінених переваг на основі образів і еталонів (О.Г.Асмолов, І.Д.Бех, Б.С.Братусь, С.Л.Рубінштейн), який безпосередньо стосується мотивів самоактивності індивіда. У даному контексті вікова динаміка змістовних характеристик світосприймання тлумачилася нами як показник змін субординації ціннісних орієнтирів особистісного досвіду та, відповідно, і їх функції у свідомій регуляції поведінки і діяльності респондентів.

Опрацювання отриманих за допомогою проєктивної методики «Мої радості та страхи» матеріалів здійснювалося із залученням шкали домінуючих ціннісних пріоритетів особистості (методика О.Б.Фанталової «Рівень співвідношення цінності і доступності в різних життєвих сферах») та тесту кольорів М.Люшера.

Обробка емпіричних даних здійснювалася шляхом обчислення середньостатистичних та відсоткових значень отриманого матеріалу.

Категоріями аналізу отриманих у результаті дослідження малюнків стали основні (ключові) елементи змісту зображень (значущі об'єкти, символи, написи предметного поля світосприймання респондентів), частота появи даних елементів у певному об'ємі інформації, а також кольорова гама зображень. Диференціація елементів змісту зображень здійснювалася за позитивним та негативним векторами.

За результатами первинного контент-аналізу предметного поля малюнків було виділено 14 базисних категорій: 12 із них структуровано за шкалою домінуючих ціннісних пріоритетів (методика О.Б.Фанталової «Рівень співвідношення цінності і доступності в різних життєвих сферах») та 2 («Мир у суспільстві» та «Розваги») виокремлені додатково за частотою презентації у малюнках.

Узагальнені результати контент-аналізу та ранжирування ціннісних категорій світосприймання (позитивні компоненти досвіду) респондентів різних вікових груп періоду дорослішання наведені у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Динаміка ранжирування ціннісних категорій світосприймання
(позитивне поле) школярів вибіркової сукупності**

Вікові групи Ціннісні категорії	5 клас 10-11 років (N=31)	7 клас 12-13 років (N=29)	9 клас 14-15 років (N=22)	11 клас 16-17 років (N=20)
	Ранги ціннісних категорій			
Активна життєва позиція	4	6	4	7
Здоров'я	7	6	-	-
Цікава робота	7	-	-	7
Суспільне визнання	6	5	6	4
Любов	6	3	2	4
Матеріально-забезпечене життя	4	1	3	6
Наявність вірних друзів	7	7	6	5
Впевненість у собі	-	-	-	-
Пізнання	5	6	4	7
Свобода і самостійність	6	7	5	7
Щасливе сімейне життя	1	5	5	5
Краса природи і мистецтва	3	4	1	1
Мир у суспільстві	2	5	4	3
Розваги	2	2	5	2

Аналіз результатів засвідчив, що групу найбільш значущих елементів позитивного поля світосприймання у молодшому підлітковому віці (10-11 років) складають орієнтації на «Щасливе сімейне життя» (I рангова позиція), «Мир у суспільстві», «Розваги» (II рангова позиція) та «Краса природи і мистецтва» (III рангова позиція), що означає інфантильність життєвої позиції 5-класників, які виявляють переважно дитячу залежність від дорослих у світосприйманні та естетичну зорієнтованість світосприймання. Цінностями середнього рівня значущості вони вважають «Матеріально-забезпечене життя», «Активну життєву позицію» (IV рангова позиція) та «Пізнання» (V рангова позиція).

Для школярів «типово» підліткового віку (12-13 років) поле позитивного світосприймання означене категоріями цінностей груп «Матеріально-забезпечене життя» (I рангова позиція), «Розваги» (II рангова позиція) та «Любов» (III рангова позиція), що означає егоцентризм світосприймання підлітків. Вартими уваги у полі світосприймання підлітки 12-13 років означають категорію «Краса природи і мистецтва» (IV рангова позиція), а також «Суспільне визнання», «Щасливе сімейне життя» та «Мир у суспільстві» (V рангова позиція).

Старші підлітки (14-15 років) демонструють найвищий рівень суперечливості світобачення. Вони найбільш цінують об'єкти, які належать до категорії «Краса природи і мистецтва» (I рангова позиція), «Любов» (II рангова позиція) та «Матеріально-забезпечене життя» (III рангова позиція), що свідчить про експресивність та егоцентризм особистості. Проте достатньо вираженими у світосприйманні старших підлітків є також об'єкти категорій

психологічного комфорту: «Активна життєва позиція», «Пізнання», «Мир у суспільстві» (IV рангова позиція), що свідчить про свідоме прийняття «дорослих» нормативів і суспільних цінностей і є відображенням динаміки самосвідомості у період переходу від підліткового до раннього юнацького віку. Водночас V рангову позицію обіймають цінності категорій «Свобода і самостійність» (реалізує потребу у автономності), «Щасливе сімейне життя» та «Розваги» (відображують дитячу залежність).

В юнацькому віці прослідковується зорієнтованість школярів на «Красу природи і мистецтва» (I рангова позиція), «Розваги» (II рангова позиція) та «Мир у суспільстві» (III рангова позиція), що також означає суперечливість життєвої позиції. Цінують юнаки також об'єкти, що належать до сфери міжособистісних взаємин: «Суспільне визнання» та «Любов» (IV рангова позиція), «Наявність хороших і вірних друзів», «Щасливе сімейне життя» (V рангова позиція). Групу малозначущих або незначущих ціннісних орієнтирів у світосприйманні школярів періоду дорослішання складають переважно орієнтації на «Здоров'я» і «Цікаву роботу» – тобто в основному категорії, що відображують сферу суспільно-професійної діяльності. Абсолютно не представленими у світосприйманні підлітків і юнаків є категорія «Впевненість у собі».

В цілому можна засвідчити варіативність, лабільність більшості значущих показників світосприймання, які при переході від одного вікового періоду розвитку до іншого мігрують із однієї групи значущості в іншу. Найбільш суттєві зміни світосприймання прослідковуються при переході від молодшого підліткового до «типово» підліткового віку.

Узагальнені результати контент-аналізу та ранжирування ціннісних категорій негативного поля світосприймання респондентів різних вікових груп періоду дорослішання наведені у таблиці 2.

Таблиця 2.

Ранжирування категорій світосприймання (негативне поле) школярів вибіркової сукупності

Вікові групи / Категорії	5 клас 10-11 років (N=31)	7 клас 12-13 років (N=29)	9 клас 14-15 років (N=22)	11 клас 16-17 років (N=20)
	Ранги ціннісних категорій			
Хвороби, смерть	1	1	1	1
Тварини, комахи	2	4	1	5
Магічні істоти	6	2	5	-
Природні явища (темрява, блискавиці тощо)	5	5	6	7
Відсутність підтримки сім'ї	7	5	4	5
Суспільні кризи (війна)	3	4	2	2
Шкільні фобії	4	5	3	-
Розчарування у коханні, зрада друзів, самотність	-	3	6	4
Неможливість самореалізації, невизнання	-	-	-	3

Найбільш негативними у світосприйманні школярів вибіркової сукупності виявилися категорії «Хвороби, смерть» (I рангова позиція у всіх вікових групах) та «Суспільні кризи, війна» (II рангова позиція у світосприйманні старших підлітків та юнаків, III – у молодших підлітків та IV – у підлітків групи середнього «типового» віку). Остерігаються молодші і старші підлітки хижих тварин (собак, вовків) і комах (павуків, бджіл), а 7-класники – магічних істот (демонів, вампірів, привидів тощо).

Негативні переживання викликають у школярів періоду дорослішання розчарування у коханні, зради друзів, самотність (III рангова позиція у світосприйманні школярів «типово» підліткового періоду та IV у юнаків), молодші підлітки (10-11 років) даною проблемою не переймаються, а старші (14-15) ставляться до неї нейтрально (VI рангова позиція).

Нерівно у світосприйманні підлітків представлені шкільні страхи (негативні оцінки, не складені контрольні роботи, іспити, конфлікти із вчителями та батьками з приводу навчання тощо): найбільш суттєво означена проблема виражена у світосприйманні старших підлітків (III рангова позиція) та молодших підлітків (IV рангова позиція), що пов'язано із адаптаційними тенденціями 5-класників та підготовкою 9-класників до старшої школи. Юнаки 11-го класу даною проблемою суттєво не переймаються; їх більше хвилює неможливість реалізувати свої нахили, мрії, труднощі у досягненні соціального визнання (III рангова позиція); для підлітків дана категорія світосприймання не є значущою.

Аналіз образно-символічних малюнків респондентів щодо кольорового забарвлення зображень із залученням методики М.Люшера дозволив окреслити найбільш значущі тенденції експресивності (позитивного і негативного полів) світосприймання школярів підлітково-юнацького віку. Враховувалися основні (червоний, жовтий, синій, зелений) та допоміжні (фіолетовий, коричневий, чорний, сірий) кольори малюнків та частота їх використання (ранжування) у зображеннях (табл.3.).

Таблиця 3.

Ранжирування експресивного світосприймання школярів вибіркової сукупності (символіка кольорів за методикою М.Люшера)

Вікові групи	5 клас 10-11 років (N=31)		7 клас 12-13 років (N=29)		9 клас 14-15 років (N=22)		11 клас 16-17 років (N=20)	
	Ранги значущості							
Кольори	+	-	+	-	+	-	+	-
Червоний	2	2	1	2	2	2	2	2
Жовтий	1	3	1	4	1	5	1	-
Синій	3	3	2	3	3	4	4	4
Зелений	4	4	3	6	4	5	3	3
Фіолетовий	-	5	4	-	5	6	-	-
Коричневий	5	5	5	5	6	3	6	5
Чорний	5	1	6	1	5	1	5	1
Сірий	-	6	7	4	-	-	6	3

Було виявлено, що у зображеннях позитивного поля індивідуального досвіду школярі підліткового та юнацького віку віддавали перевагу жовтому, червоному та синьому кольорам (основні кольори теорії кольорознавства). Позитивні емоції респонденти асоціативно пов'язали із жовтим кольором (найбільш гнучкий, проникливий, відображує готовність до подолання труднощів), що свідчить про загальну позитивність у світосприйманні, впевненість у власних силах, але й означає зовнішню вмотивованість та неухважність у діяльності. Згідно із символікою кольорів М.Люшера переважання жовтого кольору означає інтенсивність потреби у перспективі, сподівання особистості на краще. Використання червоного кольору є свідченням потреби активно діяти і досягати успіху, що зумовлює наполегливість, заповзятість, динамічність, що дозволяє в цілому позитивно оцінювати суб'єктивне світоставлення школярів-підлітків та старшокласників. Досить часто (III рангова позиція) підлітки обирають для малювання синій колір, що символізує значущість потреби у задоволеннях, спокої, стійких позитивних прив'язаностях. У образно-символічних малюнках юнаків (16-17 років) III рангова позиція серед кольорів належить зеленому, що означає актуальність для старшокласників потреби у самоствердженні, гнучкість виявлення вольових зусиль на шляху до мети.

Зображення негативного поля світосприймання («Мої страхи») респонденти асоціативно пов'язали переважно із чорним кольором, що символізує негативізм, ірраціональність, таємничість. Чорний колір у малюнках підлітків відображує протест проти існуючого порядку речей, готовність діяти всупереч логіці.

Друга позиція у малюнках означена червоним кольором, що свідчить про емоційну напруженість школярів, потребу у захисті від зовнішніх деструктивних впливів. Підлітки у малюванні страхів віддають перевагу також і жовтому кольору (III рангова позиція у молодших підлітків, IV – V – у середньому та старшому підлітковому віці), що свідчить про емоційне виснаження, відчуття розчарування, намагання огородити себе від подальших втрат й ізоляції. Активне використання у зображеннях негативного поля світосприймання синього кольору означає незадоволення відсутністю спокою, відчуття небезпеки; зелений колір у даному форматі також підтверджує внутрішню напруженість школярів.

Висновки. Соціокультурні виміри суспільної динаміки визначають тенденції розвитку особистості в онтогенезі й окреслюють формат психологічного простору людини як суб'єктивно значущого фрагменту буття, що виділяється із різноманітності проявів світу та визначає актуальну діяльність і стратегію життя людини. Елементи психологічного простору (територія, предмети, стосунки, установки тощо) набувають значущості у контексті особистісних смислів суб'єкта, зумовлюючи переживання суверенності власного «Я»

Психологічний простір особистості існує природно і не рефлексується без виникнення проблемних ситуацій, тому складно піддається позитивному

опису. Події у сучасному соціокультурному просторі України суттєво позначаються на світосприйманні школярів періоду дорослішання.

Підлітки й юнаки не завжди готові і не в усіх випадках буття спроможні рефлексувати, вербалізувати певний рівень персональних новоутворень, через що їхні стосунки із середовищем практично завжди емоційно напружені, динамічні, процесуальні. А отже однією із важливих задач психолого-педагогічного супроводу школярів підлітково-юнацького періоду генези буття у несталих умовах соціальних трансформацій є переформатування полісуб'єктних взаємин між дітьми і дорослими у площині соціального і освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Казанская В. Г. Подросток : социальная адаптация : Книга для психологов, педагогов и родителей / В. Г. Казанская. – СПб. : Питер, 2011. – 288 с.
2. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Филип Райс ; [пер. с англ. Н. Мальгиной и др.]. – СПб. : Питер, 2000. – 624 с.
3. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. – Кривий Ріг: ТОВ ВНП «Інтерсервіс», 2014. – 312 с.
4. Фанталова Е. Б. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта / Е. Б. Фанталова. – Самара : Бахрах-М., 2001. – 128 с.

Фадєєва Л.

Гендерні відмінності у емоційних проявах студентів

Актуальність даної теми полягає в тому, що емоції – це невід'ємна складова людини. Саме через емоції ми можемо взаємодіяти з навколишнім світом. До будь-якого об'єкту або суб'єкту людина відчуває певні емоції.

Дану проблему досліджували багато видатних вчених. Серед зарубіжних психологів можна назвати такі прізвища як У.Джемс, У.Кеннон, П.Бард, Л.Фестінгер та інші. Серед вітчизняних дослідників емоційної сфери особливу увагу привертають такі вчені як Василюк Ф.Є., Ільїн Є.П., Куліков Л.В. та інші.

У суспільстві склався стереотип, що жінки емоційніші за чоловіків.

Відомо, що емоційність залежить від багатьох причин, наприклад, таких як тип темпераменту, тип вищої нервової системи, виховання у сім'ї, адже майже з самого народження хлопчиків та дівчаток виховують по-різному. Ось, наприклад, хлопчиків вчать, що якщо їх скривдили, то потрібно не плакати та жалітися, а відповісти своєму кривднику, а дівчаток вчать одразу ж розповідати дорослим. Такі стереотипи поведінки сформувалися, насамперед історично, адже чоловіки весь час були воїнами, годувальниками, захисниками, а жінки виховували дітей та поралися по господарству. Звідси і пішло, що чоловікам у боротьбі не дозволялося виказувати своїх справжніх емоцій, а жінки при спілкуванні з дітьми керувалися, насамперед, емоціями.